

Bíró-Balogh Tamás

IRODALMI KÉZJEGYEK TÁRA

A 19. századi magyar irodalomtörténetből

Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó
Szeged, 2026

ISBN 978-963-648-075-2 (nyomtatott)
ISBN 978-963-648-076-9 (pdf)

Kiadja:
Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó
Szeged, 2026

TARTALOM

Előszó	7
„Az első közlés óta nyoma veszett” Egy lappangó Petőfi-levél	10
Toldy Ferenc „legfontosabb” levele Tárkányi Bélához	15
Öt plusz egy Kossuth-dokumentum az emigráció éveiből	20
Jókai tollvonásai Egy kéziratlap, egy dedikáció és három sajtólevél	38
Mikszáth-adalékok Töredékek, levele, dedikációk tőle és neki	53
Reviczky Gyula életrajzához Prém Józsefhez írott két levele	68
Thury Zoltán írói indulásához A Susanne dedikált példányai	79
Gárdonyi Géza három korai dedikációja	90
Az írások első megjelenési helye	98
Névmutató	99

ELŐSZÓ

Jelen kötet írásainak keletkezési ideje között tizenöt év van: a legkorábbi darab 2011-ben jelent meg az *Irodalomtörténeti Közleményekben*, a legkésőbbit tegnapelőtt fejeztem be e kötet számára.

Három tulajdonság közös bennük.

A nyolc szerző köré csoportosított, de esetenként több kisebb részből álló „fejezetek” a 19. század második felének irodalomtörténetéhez kapcsolódnak. Kivételt képez ez alól Petőfi Sándor, akinek nem volt lehetősége a század második részében alkotni, de talán a költő kiemelt jelentősége bocsánatos bűnné teszi az időhatár pár évnyi kitolását. Szintén kivételnek tűnhet Kossuth Lajos szerepeltetése, hiszen őt nem mint irodalmi személyt tartja számon a magyar művelődéstörténet. Viszont a kötetben egyrészt mint önélet-író is megjelenik (az *Irataim az emigrációból* kéziratának egy lapjával), másrészt egy másik közreadott dokumentum éppen az ő ifjúkori drámaírói „múltjával” kapcsolatos – Kossuth tehát mégiscsak irodalomtörténeti szereplő (is).

Közös vonás, hogy a címben említett kézjegyek kifejezés szó szerint értendő, azaz a nyolc szerző nem publikált műveikkel, hanem olyan autográfákkal van jelen, amelyek az irodalmi személyesség dokumentumai közé sorolhatók: kéziratok, levelek, dedikációk, feljegyzések. Életek és utóéletek tárgyi – kéziratok – momentumai. Kis történetek – de minden esetben ezekből áll össze a nagy kép. (A kötet összeállításának egy fázisában ezért is volt az alcím: *Újabb tollvonások*; ez pedig reményeim szerint utalt volna a 2009-ben megjelent *Tollvonások* című, hasonló jellegű könyvem összeállítási elvére.) A kötet írásai nem mindig akarnak túlmutatni önmagukon, nem akarnak egy nagyobb kontextus részei lenni, maradnak pusztán „csak” egy tétel leírásának. De mikrofilológia nélkül nem lehet életrajzot írni, mert minden részlet fontos lehet, s talán egy másik kutatónak éppen egy ilyen kis mozaikkocka hiányzik, talán egy itteni kis történet nála lesz egy nagyobb egész része.

A harmadik közös vonása a kötetben szereplő összes írásnak, hogy valamiféle alkalom szülte őket. Ez az alkalom persze változó. Lehet az, hogy „csak” éppen felbukkant egy érdekes dokumentum, és ilyenkor „rögzíteni” kell az adott dokumentumot – ha már felbukkant, ne tűnjön el ismét, maradjon irodalomtörténeti nyoma. De az alkalom lehet egy felkérés is, amikor egy gyűjtő vagy egy kereskedő felkér egy irodalomtörténészt arra, hogy írjon az adott dokumentumról – vagy mert el kívánja helyezni a gyűjteményébe, s minél többet tudni szeretne róla, vagy mert értékesíteni akarja. Nem egy itt szereplő írás ún. annotációnak készült eredetileg. Az annotáció pedig „egy olyan műfaja az irodalomtörténeti tudásközlésnek, amelyet általában nem tart számon a szakmai köztudat, hiszen ennek elsődleges nyilvánosságát nem a szakfolyóiratok adják [...]. Az annotációk elsődleges helye ugyanis a kéziratok műkereskedelmének piacán van, vagyis ez tekinthető az irodalomtörténet-írás reprezentálta tudás

leginkább gyakorlati haszonnal rendelkező részének, hiszen ennek kifejezetten piaci értéke lehet. Ez esetben ugyanis egy szakértői véleményről van szó, amely a kereskedelmi forgalomba került kéziratokhoz s más dokumentumokhoz (aprónyomtatványokhoz, első kiadásokhoz, bibliofil edíciókhoz stb.) készül névvel ellátott és hitelesített formában, s amelyeknek fontos, időnként perdöntő szerepe lehet egy-egy eladásra (vagy éppen kifejezetten aukcióra) szánt irodalomtörténeti relikvia hitelességének a megítélésében. S ilyenformán a piaci árát is befolyásolhatja.”¹ A jelen kötetben található írások egy része így született. Közülük több a szegedi telephelyű Antikvárium.hu online antikvárium aukcióira készült, s a tételleírás először az adott árverés adott tétele mellett olvasható. (Utóbb ezeket átdolgoztam egy folyóirat-közlés és/vagy jelen kötet számára.) Máskor egy aukciós katalógusban tűnt fel egy izgalmas, érdekes tétel, vagy éppen egy magángyűjtő mutatta meg gyűjteményének egy új darabját. A dolgozatok alapja mindig a hiteles, eredeti és még publikálatlan – másképp: ismeretlen – dokumentum, melyet legtöbbször eredeti formában kézbe véve tanulmányozhattam. Vidéken élő emberként azonban erre nem mindig volt módom, máskor „állományvédelmi” okokból vagy egy rejtőzködő, inkognitóját megőrizni szándékozó tulajdonos miatt nem volt lehetőség rá. De minden egyes tételről jó minőségű fotómásolatot kaptam (vagy éppen készítettem), melyekből aztán dolgozhattam.

A dokumentumok között van olyan, melyet korábban már ismert a kutatás, sőt feldolgozott része az életműnek. Felmerülhet a kérdés, miért kell erről újra írni, újra közzétenni – csak azért, mert most felbukkant az eredeti dokumentum. A kötet első tanulmánya egy ilyen „ismert” Petőfi-levélről szól, amelynek eredetije azonban „az első közlés óta nyoma veszett”, azaz nem volt tanulmányozható. Az első közlés viszont pontatlan: az aktuális szövegközlési elvek szerint adták közre Petőfi levelét, viszont – mivel időközben az eredetinek nyoma veszett – utólag már nem lehetett leellenőrizni a hitelességét és pontosságát. Most igen. Most már betűhíven lehet rögzíteni azt, amit Petőfi írt – azaz megmutatni a valós nyelvi állapotát, helyesírását, központosását. Valójában csak így lehet megismerni az adott levél (s így az adott író) voltaképpeni nyelvét, és így használhatja majd a pontos közlést egy majdani esetleges kritikai kiadás.

A másik felmerült kérdés a dedikációk státusza volt. Ebben a kötetben is több szerzői ajánlásról lehet olvasni. Majdnem pontosan negyedszázada foglalkozom ezzel a kézjegy-típussal, melynek életrajzi dokumentum-jellegét elvitatni már nemigen lehet. (Bár erre is volt példa.) Viszont éppen nemrég, egy irodalomtörténeti szaklaphoz beküldött cikkem kapcsán írta a névtelenségben maradó szakmai lektor, hogy szerintem felesleges sokat foglalkozni egy-egy dedikáció címettségével, hiszen úgyis mindig a dedikáció írója a lényeges, ő a fontos személy. Nos, itt is üzenem a lektornak, hogy nincs igaza. Sőt a kutatás szempontjából éppen a csak többé-kevésbé ismert – vagy akár teljesen ismeretlen – címzettek kilétének felderítése a fontosabb. Hiszen a jól

1 Szilágyi Márton: *Egy újra felbukkant Petőfi-autográf, a [Kovács Jánosné emlékkönyvébe] és Kerényi Ferenc kiadatlan annotációja*. ItK, 2023. 5. sz. 628–635.

ismert dedikáló adott – mivel „jól ismert”, ugye –, viszont akinek adja a könyvet, ő lesz az új elem a jól ismert szerző életrajzában, ő lesz a jól ismert szerző irodalmi kapcsolat-hálózatának egy addig ismeretlen tagja, azaz végső soron a kutatás számára korábban ismeretlen címzett igenis a már jól ismert szerzőről való tudáshoz ad újabb információt. Jelen kötetben például ilyen Gárdonyi Géza, akit jól ismer a magyar irodalomtörténet-írás, viszont az ő egyik nemrég előkerült dedikációja a korábban teljesen ismeretlen Bodoky Irénnek szól; az pedig, hogy miért kapott egy teljesen ismeretlen hölgy kézzel írt ajánlással ellátott könyvet Gárdonyitól, valójában a neves íróról árulkodik. Ehhez viszont meg kell ismernünk az „ismeretlen” hölgyet.

Mindez pedig a 19. században még lényegesebb, hiszen ekkor a dedikálásnak még nem alakultak ki az intézményesített formái: nincs könyvhét, nincs könyvfesztivál, nincs könyvvásár, nincs olyan szervezett esemény, hogy dedikálás. Ekkor tehát még valójában nincs ismeretlen olvasó, akinek ismeretlenül dedikál a szerző – ez a gyakorlat majd csak a 20. század első felében alakul ki, a magyar könyvhetek 1929-es megindulásával –, azaz ekkor még a dedikáció írója és címzettje között mindig van valami valós kapcsolat. Legfeljebb a kutatás ezt még nem derítette föl.

Ráadásul a címzettek élete külön érdekes, mint ahogy az adott könyvé is. Ahogy a szállóige mondja: minden könyvnek megvan a maga története. Egy szerzői kézjeggyel egyedivé tett példánynak még inkább, hiszen itt nemegyszer nyomon követhető a tulajdonosok időnként évszázadokon átívelő sora. Ez is lehet egy érdekes, sőt izgalmas (könyv)történet. És ugyanez igaz a többi tárgyalt dokumentumtípusra is: a szerzői kéziratra, a levélre, a fotóra.

És egy-egy kézjegy, s általuk egy-egy életrajzi „történet” végső soron mindig belekapcsolódik a nagy nemzeti narratívába, amit magyar irodalomtörténetnek neveznek.

Bíró-Balogh Tamás

Szeged, 2025. október 25.²

² Valójában Szarvas, 2025. november 14. – egy kondorosi és egy békésszentandrási Jókai 200 rendhagyó óra között, egy Körös-parti panzióban töltve az éjszakát. (Erről bővebben a névmutatóban.)